

Відзив офіційного опонента

– доктора педагогічних наук, професора Сейко Наталії Андріївни на дисертаційне дослідження Опушко Надії Романівни «Розвиток освіти на Поділлі в першій половині XIX століття», представлене на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми дослідження

Дисертаційне дослідження Н.Р.Опушко має незаперечну актуальність, оскільки викликане необхідністю введення в науковий обіг української історико-педагогічної науки невідомих та маловідомих документів і матеріалів, що мають не лише регіональне, а й загальнокультурне значення в контексті збереження, примноження й наукового аналізу історичної спадщини нашого народу задля формування концепції історичного культурного розвитку української нації.

Актуальність проблеми дослідження Н.Р.Опушко зумовлена нагальною суспільною необхідністю вивчення надбань різних регіонів України в організації шкільництва та залучення до освітніх процесів суспільного капіталу регіонального й світового рівнів. Зазначимо, що шкільна освіта, яка стала предметом дослідження Н.Р.Опушко, є чи не найменш вивченим ступенем освітніх закладів, якщо йдеться про першу половину XIX століття, а Поділля як регіон має свою незаперечну специфіку в цьому відношенні внаслідок належної подільському регіонові етнокультурної та етноконфесійної специфіки в досліджуваний період.

Наголосимо, що представлені в роботі Н.Р.Опушко факти й висновки можуть позитивно впливати на процес розбудови громадянського суспільства в сучасній Україні, опосередковано забезпечуючи її сталий розвиток і конкурентоспроможність у світі, визначені у ст. 3 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (2012). Крім того, матеріали дисертації можуть бути корисними для вчених що досліджують регіональні характеристики культурно-освітніх процесів в сучасній Україні.

Викладені аргументи засвідчують, на нашу думку, актуальність і суспільну затребуваність дисертаційного дослідження Н.Р.Опушко, предметом якого обрано зміст, організаційні форми й тенденції розвитку шкільної освіти на Поділлі в першій половині XIX століття.

Наукова новизна одержаних результатів

У дисертації представлено всі необхідні рівні наукової новизни отриманих у процесі дослідження результатів. До найбільш істотних наукових результатів, що вперше представлені в дисертації Н.Р.Опушко, варто віднести: визначення передумов, змісту, форм та основних тенденцій розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX століття; окреслення історіографії та обґрунтування періодизації розвитку досліджуваного феномена; розкриття численних персоналій провідних педагогічних діячів подільського регіону, що визначали розвиток освіти в досліджуваний період; визначення особливостей педагогічної думки та специфіки процесу становлення освіти окремих етнічних груп в регіоні; аналіз змісту навчання в освітніх закладах різного рівня на Поділлі тощо. У науковий обіг авторкою було введено 20 раніше невідомих та маловідомих наукових історичних матеріалів.

Авторкою запропоновано власний авторський підхід до обґрунтування змісту, форм та тенденцій розвитку освіти на Поділлі в досліджуваний період, сутність якого полягає у глибокому соціокультурному аналізі явищ і процесів, що виступали чинниками й спонукальними факторами з'ясованих у дисертації освітніх процесів в регіоні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Оцінка змісту та завершеності дисертації

Ознайомлення з текстом дисертації Н.Р.Опушко засвідчує використання дисертанткою міждисциплінарного підходу до історико-педагогічного аналізу проблеми розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX століття. Позитивне враження складає коректна і дещо нетрадиційна структура дисертаційної роботи, побудованої за проблемним підходом.

Аналіз змісту дисертації та її завершеності свідчить про те, що робота Опушко Надії Романівни «Розвиток освіти на Поділлі в першій половині XIX століття» має чітку логічну структуру, зумовлену метою й завданнями дослідження, складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 272 сторінки, з яких 173 сторінки основного тексту, що відповідає сучасним технічним вимогам до кандидатських дисертацій у галузі суспільних і гуманітарних наук.

У дисертації використано достатній масив наукових джерел, що підкреслює міждисциплінарний характер роботи. Структура дисертації

цілком логічна; не викликає застережень науковий апарат дослідження, який цілком відповідає спеціальності, за якою виконано дисертаційне дослідження. Робота написана грамотним виваженим науковим стилем. Автор виявляє ґрунтовну обізнаність не лише в галузі історії педагогіки, але й філософії освіти, дидактики, теорії і методики виховання, порівняльної педагогіки, соціології, культурології, релігієзнавства.

Використана в дослідженні джерельна база вражає своєю глибиною й розмаїттям: дослідниця скористалася численними архівними матеріалами, які уможливають глибокий і науково коректний історико-педагогічний пошук. Так, у роботі представлено посилення на більш як 100 архівних справ з різних Вінницького обласного державного архіву та Центрального державного історичного архіву у м.Києві, а також матеріали періодичних видань досліджуваного та більш пізніх історичних періодів – «Київська старовина», «Журнал Міністерства народної освіти», «Російська старовина», «Історичний вісник» та ін.

Не викликає застережень представлена у п.1.4. періодизація історіографії розвитку освіти на Поділлі у першій половині XIX століття, розроблена дисертанткою на підставі ґрунтовного аналізу історичних джерел: дореволюційний період, радянський, часів незалежності. Як засвідчив текст роботи, дослідниця глибоко входить у нормативний, соціокультурний, етноконфесійний аспекти досліджуваної проблеми упродовж всього періоду її вивчення.

На особливу увагу, на мою думку, заслуговує намагання автора простежити проблему розвитку освіти на Поділлі у першій половині XIX століття у її зв'язку з регіональними та загальноімперськими тенденціями соціокультурного розвитку, виходячи з місцевих суспільних реалій – рівня розвитку громади, строкатості етнокультурного укладу подільського регіону на початку XIX століття, специфіки між групових соціально-освітніх відносин, особливостей процесу виховання дітей у родині та церкві та ін.

Важливим вважаю висновок дослідниці стосовно провідних тенденцій розвитку освіти на Поділлі в досліджуваній період. При цьому Н.Р.Опушко дійшла аргументованого висновку про те, що система освіти на Поділлі в досліджуваній період пройшла через реформування, зміну політичних стратегій в освітній сфері та посилення русифікаторських впливів.

Дослідження має незаперечну наукову новизну, виходячи з недостатнього рівня дослідженості проблеми у вітчизняних наукових джерелах. Достатньою є апробація дисертаційної роботи.

Таким чином, до **основних наукових здобутків**, отриманих особисто Н.Р.Опушко у процесі дослідження, можна віднести:

1. Обґрунтування соціально-політичних та педагогічних передумов становлення освіти на Поділлі у першій половині XIX століття та особливостей розвитку освіти в зазначений період.
2. Авторську періодизацію історіографії проблеми дослідження та власне розвитку освіти на Поділлі в зазначений темою роботи період.
3. Окреслення особливостей організації та змісту педагогічного процесу на Поділлі.
4. Визначення можливостей використання історичного досвіду розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX століття.

Аналіз змісту дисертації та публікацій, у яких опубліковано основні результати дослідження Н.Р.Опушко, засвідчує достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Таким чином, оцінка змісту дисертації Опушко Надії Романівни «Розвиток освіти на Поділлі в першій половині XIX століття» дозволяє говорити про те, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Отримані автором результати мають значення для розвитку вітчизняної науки і практики. Опрацьовані матеріали можуть бути використані у вищих навчальних закладах для розробки й викладання навчальних курсів з історії педагогіки, соціальної педагогіки, історії соціальної педагогіки, при підготовці наукових праць з історії освіти. Результати дослідження можуть стати в нагоді викладачам у системі післядипломної педагогічної освіти та підвищення кваліфікації вчителів історії загальноосвітніх навчальних закладів.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

У джерельній базі дисертації й авторефераті представлено 19 одноосібних публікацій автора, аналіз проблематики яких свідчить про відображення основних результатів кожного з розділів дисертаційного

дослідження. Кількість публікацій, їх обсяг, якість і проблематика відповідають вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника».

Висновки й результати дослідження доповідалися на 2 міжнародних та 4 всеукраїнських конференціях, симпозіумах, форумах, круглих столах і семінарах-практикумах, що проходили в Барі, Вінниці, Бахчисараї, Миколаєві. Спрямованість науково-практичних конференцій, де здійснювалася апробація дисертаційного дослідження, характер наукових публікацій, у яких відображено окремі положення й результати наукового пошуку, повною мірою відображають усі аспекти вивчення історії розвитку освіти на Поділлі у першій половині ХІХ століття.

З огляду на це, можна стверджувати, що кількість і якість опублікованих Н.Р.Опушко наукових праць є достатньою, дисертація пройшла належну апробацію і є самостійною науковою працею.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Зазначимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації Н.Р.Опушко є ідентичними. Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він цілком відповідає вимогам, що визначаються МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого Н.Р.Опушко дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження

Як усяка наукова праця, присвячена дослідженню маловивчених і водночас актуальних історико-педагогічних феноменів, дисертація Н.Р.Опушко містить і певні дискусійні положення, а відтак хотілося б уточнити й конкретизувати бачення автора щодо деяких із них:

1. У дисертаційному дослідженні представлено дві базові періодизації – історіографії проблеми дослідження та власне самого процесу розвитку освіти на Поділлі у першій половині ХІХ століття. Вважаю, що кожна із заявлених періодизацій повинна містити, передовсім, критерій, за яким вона здійснювалася. Крім того, періодизація історіографії проблеми дослідження (с.77 дисертації), на мою думку, є дещо трафаретною (дореволюційний період, радянський, часів незалежності).

2. Викликає певне застереження намагання авторки використати досвід розвитку освіти на Поділлі у першій половині XIX століття у сучасних освітніх реаліях (п.3.2, с.152-170). На моє переконання, цінність історико-педагогічного дослідження полягає не в можливості його апробації в теперішній час, а у введенні в науковий обіг невідомих та маловідомих історичних матеріалів, а також в авторській на рації дисертантки щодо досліджуваних історико-педагогічних феноменів.
3. Параграф 1.4. насичений фактами та їх аналізом, але на нашу думку варто чіткіше сформулювати визначені тенденції розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX століття.
4. Зважаючи на те, що в першій половині XIX століття освіта Правобережжя розвивалася в європейському освітньому просторі, варто було би більше уваги приділити освітнім і науковим контактам подільських педагогів з їх європейськими колегами та обґрунтування можливості залучення європейського освітнього досвіду (наприклад, у галузі методик викладання) в подільських школах та гімназіях.
5. У параграфі 1.1. «Історіографія проблеми розвитку освіти на Поділлі в першій половині XIX століття» ґрунтовно висвітлено вітчизняну історіографію, проте дисертантці варто було б детальніше проаналізувати доробок іноземних авторів на які посилається авторка. Вважаю необхідним залучення в процесі наукового пошуку значно більшої кількості наукових джерел іноземними мовами (передусім, польською); так, наприклад, дисертантці варто було би ознайомитися з роботами А.Осінського, А.Анджейовського, Л.Яновського та ін., які, хоч прямо і не стосуються розвитку освіти на Поділлі в досліджуваний період, але представляють методологічні засади європейської історико-педагогічної науки.

Загальний висновок

Попри висловлені зауваження, що мають дискусійний чи рекомендаційний характер, загалом подана до захисту кандидатська дисертація Опушко Надії Романівни «Розвиток освіти на Поділлі в першій половині XIX століття» є актуальним, самостійним, завершеним і достатньо апробованим дослідженням, результати якого мають практичне значення для розвитку вітчизняної історико-педагогічної науки і педагогічної практики.

Сформульовані у дослідженні висновки можуть бути корисними для підготовки наукових праць з історії педагогіки, філософії й соціології освіти, соціальної педагогіки, у практиці організації педагогічної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах.

Аналіз дисертаційного дослідження засвідчує його цілісність, самостійність, завершеність, належну наукову новизну і практичну значущість, повну відповідність паспорту спеціальності. Дисертація і автореферат загалом відповідають вимогам до оформлення дисертацій і авторефератів дисертацій (п. 9, 11, 12, 13, 14 Постанови КМУ № 567 від 24.07.2013 р. «Про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника»). Це дозволяє рекомендувати спеціалізованій вченій раді Житомирського державного університету імені Івана Франка присвоїти Надії Романівні Опушко науковий ступінь кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент – доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальних технологій,
проректор з наукової і міжнародної роботи
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Н.А.Сейко